

ДОСТЪП ДО ПРАВОСЪДИЕ

КАЧЕСТВЕНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА НУЖДИТЕ ОТ ОБУЧЕНИЯ И/ИЛИ НУЖДИ ОТ ЕКСПЕРТНА ПОДКРЕПА НА РАЗЛИЧНИ ЗАИНТЕРЕСОВАНИ СТРАНИ, УЧАСТВАЩИ В СЪДЕБНИ ПРОЦЕДУРИ

Как лица с интелектуални затруднения и психично-здравни проблеми
участват в съдебни процедури

РЕЗЮМЕ

СОФИЯ, юли, 2020 г.

„Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Фонд Активни граждани България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Фондация „Глобална инициатива в психиатрията“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Фонд Активни граждани България.“

Въведение

Проектът има за цел да обедини усилията на практикуващи съдии, адвокати, граждански организации в разработване и апробиране на иновативен алгоритъм за прилагане на процедури, гарантиращи върховенството на правата съобразно най-модерните международни правозащитни актове. Моделът ще засегне основно настаняване в специализирани институции по Закона за социално подпомагане и за принудително лечение по Закона за здравето.

Към момента в България три важни сфери от живота на хората с увреждания подлежат на съдебен контрол – принудителното лечение в психиатрично заведение по Закона за здравето, настаняването в резидентна услуга на лицата, поставени под пълно запрещение по Закона за социално подпомагане (разпоредбите пренесени в новият Закон за социалните услуги) и ограничаване на дееспособността на лицата по Закона за лицата и семействата. Съдебният контрол в тези сфери от живота на хората с увреждане е от изключително значение – защото следва да предоставя гаранции по отношение защита на интереса и правата на лицата.

Доколко обаче съдебните и предшестващите ги процедури и практики в рамките на тези три вида дела са организирани по начин, който отчита увреждането? Как съдебната система и останалите заинтересовани страни разбират и отразяват увреждането с оглед гарантиране пълноправното участие на човека според чл. 13 от Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания? Само от съда ли зависи? Какво е мястото и ролята на останалите заинтересовани страни по трите вида дела – какви са техните принос и функция, доколко и как отразяват концепцията на Конвенцията за правата на хората с увреждания в своята работа, свързана с подготовката и участието в трите вида съдебни процедури?

Натрупаният опит на организациите, които работят по настоящия проект и разбирането на нуждата от подобряване на съществуващите практики, ни накараха да се опитаме да отговорим на въпроса какво може да се промени, така че всички заинтересовани страни да имат за отправна точка човешките права и достойнство на лицата с психични или интелектуални затруднения? Как могат да бъдат подкрепени различните заинтересовани страни, така че да подобрят работата си по начин, който ще отразява личността на човека с увреждане като пълноправен участник в съдебни процедури, касаещи тези изключително важни области от неговия живот?

Изследването

Настоящото изследване поставя следния основен изследователски въпрос: Каква подкрепа е необходима на заинтересованите страни по делата за настаняване в специализирана институция или резидентна услуга и делата за настаняване на лечение, така че да се гарантира пълноправното участие на лицата с психичноздравни и интелектуални затруднения?

Изследването беше проведено през периода февруари – май, 2020 г. Бяха поканени да вземат участие представители на всички заинтересовани страни - Районен съд; Окръжен

съд; Дирекция „Социално подпомагане“; лице; настойник; община (по-специално - Дирекция „Здравеопазване“); полиция; дневна социална услуга; социална услуга, в която се иска настаняване; експерт към съда със специалност психиатрия; експерт към съда със специалност психология или социална работа; прокурор; лечебно заведение; особен представител; тълковник. Бяха проведени 4 фокус групи и десет полуструктурирани интервюта в 3 населени места – Ловеч, Луковит и София.

Резултати

Споделеното от участниците съдържание може да бъде групирано в няколко сфери, които отразяват потребностите им от подкрепа/обучение.

По отношение на нагласите към увреждането и към хората с увреждания социалните работници от дирекциите „Социално подпомагане“ не дадоха никаква заявка за обучение или подкрепа в смисъла, който екипът на проекта влага в това. Макар да намират делата за трудни и натоварващи, те не смятат че е необходимо да се променя нещо в процедурата. Подобна беше позицията на прокурорите, на служебните защитници, както и на други представители на заинтересованите страни.

Всички заинтересовани страни, с изключение на психиатрите и социалните работници от социалните услуги, заявиха нужда да имат повече знания за естеството и протичането на психичните заболявания и последиците от тях. Всяка от страните имаше различен мотив за тази своя потребност. Заинтересованите страни имат нужда да имат повече знания за психичните разстройства, защото това им е необходима за успешно изпълняване на тяхната работна задача в делата, както и да изиграят положителна роля в цялостното възстановяване на хората с психични разстройства. А за лицата с увреждане категорично беше важно съдиите да знаят повече за психичните разстройства, за да могат да разбират по-добре през какво преминава един човек, който има подобно страдание.

Много от участниците заявиха, че всички заинтересовани трябва добре да познават системата от социални и здравни грижи, за да имат представа (особено – съдиите, казват всички останали групи) на каква подкрепа може да разчита лицето в рамките на съдебния процес, както и преди и след него.

Заинтересованите страни смятат, че е уместно да се внесат промени както в процедурата за изготвяне на експертизи в производствата по трите вида дела, така и в тяхното съдържание. Внасянето на тези промени е задължение на специалистите, които изготвят експертизите (по отношение на тяхната подготовка) и на съдиите, които могат да коригират изискванията за съдържанието на експертизите, които задават. Също така, съдиите посочиха нуждата дирекциите „Социално подпомагане“ да бъдат обучени или подкрепени с външна експертиза по отношение изготвянето на по-пълноценни доклади, отразяващи нуждите и потребностите на лицата, за които се търси настаняване, както и около оценка на средата, в която се търси настаняване, нуждите на настойника, алтернативите.

Според съдиите, останалите заинтересовани страни трябва да бъдат обучени в човешките права и Конвенцията за правата на хората с увреждане. А хората с личен опит

и в трите вида съдебни процедури посочиха, че за тях би било много полезно, ако познават по-добре правата си.

Комуникацията с хората с увреждане и въвеждането на разумни улеснения, свързани с процесуалните им права, са предизвикателство за повечето участници. Всички участници, с изключение на социалните работници от социалните услуги за хора с увреждания и психиатрите, заявиха, че имат затруднения и изпитват притеснения, свързани с комуникацията с лицата в рамките на производствата и предхождащите ги процедури. Много от тях заявиха, че често затрудненията в комуникацията стават основание процесуалните права на хората с увреждания да бъдат нарушавани. Участниците биха се възползвали от обучение и/или подкрепа за справяне с това предизвикателство. Освен това, различните участници поставиха на фокус темата за разумните улеснения, чието въвеждане в съдебните процедури е съществен механизъм за гарантиране достъпа до правосъдие в контекста на Конвенцията за правата на хората с увреждания. Бяха дискутирани много и различни форми на разумни улеснения, като това, което ги обединяваше, беше идеята за нуждата от гъвкавост и персонализираност съобразно конкретното лице.

Изводи

Практически всички заинтересовани страни, като представители на определена професионална гилдия, изказаха мнение, че няма единен алгоритъм, целящ да изследва и гарантира ефективния достъп до правосъдие на лицата с увреждане и който техни представители следват, когато са въввлечени в някоя от трите вида съдебни процедури.

Изследователският екип остана с убеждението, че усилията за спазване и гарантиране на правата на хората с увреждания са в пряка зависимост от идеологията, която отделния професионалист изповядва по отношение на темата за увреждането. Позицията на адвокатите, прокурорите, социалните работници, юристите показва, че съществува голяма нужда от подкрепа/обучение за промяна в нагласите по отношение на увреждането и хората с увреждане; това е базисно условие, без което реформиране на съдебните и предшествашите ги практики по посока припознаване правото на хората с увреждания на ефективен достъп до правосъдие не може да се осъществи.

За да се промени съществуващата практика, заинтересованите страни признаха по отношение на себе си, или по отношение на другите, нуждата от обучения по разнообразни теми, но в контекста на единен алгоритъм, единна визия на работа по отношение гарантиране на правата на хората с психични/интелектуални затруднения. Подобни обучения следва да обхващат представители на различните заинтересовани страни, защото това би подобрило комуникацията между тях. На този етап тя изглежда парциална. Основните теми на предстоящи обучения биха имали за цел повишаване информираността и знанията на определени заинтересовани страни по отношение естеството и протичането на психичните разстройства, възможностите за подкрепа от страна на социалните услуги в различните видове съдебни производства, комуникация и разумни улеснения, антистигма и права на хората с увреждания. Повишаване на информираността на заинтересованите страни е важно за всички, като за едни е въпрос

на професионална ефективност, а за други – на хуманно третиране в рамките на съдебните процеси.

Смятаме, че не трябва да подминаваме и добри практики, за които научихме в хода на настоящето изследване. Тези разкази не формулират искания за обучение или подкрепа, но показват как участници в изследването са изпитали такива потребности и са намерили сами решения, които могат да бъдат от полза за други представители на заинтересованите страни. Повече за тях можете да прочетете в пълната версия на доклада за изследването.